SAİT FAİK VE SÜRREALİZM

Edebiyatımız, daha çok şiir ve hikâye alanında, memleketimizde yeni yeni beliren bir çığır içinde görülüyor. Kökü oldukça geçmiş yıllara dayatılan bu yeni çığır sürrealizm'dir. Zaman ve akıl eğemenliğini reddeden bu meslek, dünya çapında bir ilgi uyandırmış olan "existentialiste"leri de kavramaktadır. Bu eleştirmemiz, bu yeni çığırın, memleketimiz hikâye alanında ilk ve temelli tanıtıcısı olmak durumunda bulunan Sait Faik'in "Alemdağında Var Bir Yılan" **adlı kitabı üzerine yazılmıştır**

SAİT FAİK, kendi deyişiyle, "Hişt!" diyor bize hikâyelerinde. Bir uykudan, yahut dalgınlıktan uyandırmak ister gibi...

Sait Faik, kelimelerin tam anlamı ile "her şeyin" farkındadır.

Okuyucu, bir yazardan, çok zaman, çok önemli bulduğu konuların ele alınmasını bekler. Sait Faik pek yüz vermiyor öyle büyük lâflar edilen konulara. "Barış" lâfı etmiyor, "aşk" deyip dil dökmüyor da, topal bir martının ölümüne bir balıkçıyı ağlatıveriyor.

Yahut da karşılıksız iyilikleri (ama somut olarak) sıralayıveriyor: Melâhat'ın Heykeli, Yani Usta...

Sait Faik hikâyeleriyle, teferruatın hayattaki önemine parmak basıyor. Onları görüş açımız içine sokuyor. Kişinin her durumu yer almaktadır onun hikâyelerinde.

Hani hikâye derken de biraz kuşkulu değilim dersem yalan söylemiş olurum. Çünkü, belki de birçok okurlarda, kesin olarak diyebiliriz ki, Sait Faik'in anlayışına uygun bir hikâye anlayışı yer etmiş değildir. Yahut da en iyimser görüşle henüz yer etmektedir.

Peki bu anlayış nedir? O bizim geleneklesmiş anlayışımızdan farkı nedir bu anlayışın?

Ben Sait Faik'te bir kere, biraz Hemingway'i bulmaktayım. Bu, hikâyelerinin konulariyle beraber, kişilerinin kendi içinden, benliğinden biriyle yaptığı konuşmalarda belirmektedir.

Sonra Sait Faik'te, gerçek hayatın üzücü tarafları olduğu gibi yer alıyor: Trajik bir hava. Fakat hayret değil mi, hiç de insanı kötümser etmiyor. Bir yaşama arzusu veriyor okuyana.

Bu durumuyla onu "existentialiste" lere yaklaştırsam bilmem hatâ mı etmiş olurum?

"Existentialiste"lerin, psikanalizle ne derece bağları var bilmiyorum. Ama şu iddia edilebilir ki, Sait Faik ve benzerleri, şuur altındaki itilmiş duygu-arzuların eğemenliğine parmak basmakta pek ustaca davranıyorlar. Bu yönden, meselâ bir Albert Camus görmek de mümkün Sait Faik'te.

Son zamanlarda birçok dergilerde lâfı edilen bir romantizm meselesi var ya, onu çözmek istiyenlere de, Sait Faik'in hikâyeleri üzerinde biraz fazlaca durmalarını salık veririm.

"Yalnızlığın Yarattığı İnsan"dan alıyorum aşağıdaki parçaları:

"O benim bileceğim şey, ne mânaya gelir diye sordum. Hiçbiri doğru dürüst bir mâna veremedi."

"— Topallıyorum dedi, sana ne.

— Hiç, bana hiç dedim.

İçim burkuldu"

"Aralarında kelimelerini binlerce kere duyduğum, mânalarını bilmediğim bir dil konuşuyorlar, anlamıyordum."

"Yakası kürklü eski arkadaşım.. dönüp dönüp baktı. Beni tanımadı."

"Ben de arkalarından mahzun baktım. Yapyalnız kalmış gibi idim."

Bu satırlarda, bireyci bir anlayışla, toplumsal bir ruhun çatışması beliriyor. Sait Faik, en bireyci göründüğü yerlerde bile toplumsal bir yapı koyar ortaya.

Kişiyi eline alır, döker önümüze:

"Ona ne, ona ne bundan, bu benim kafatasımdaki delik"der. Arkasından da:

"Ona da mı açmalı. Açmalı ya. Yalnızlıktan başka nasıl kurtulunur" deyiverir.

"Çarşıya inemem" der; sanırsınız ki, kendisini anlatacak. O da vardır, kendisi de vardır; ama daha başka kişiler de vardır. Kendisinin de, o başka kişilerin de yasaklarla çevrili bir dünyada yaşamaları da vardır.

Sait Faik, "içim burkuldu" derken ne kadar gerçekçidir.

Hikâye devam ediyor:

"Ben tek başıma. Milyonlar içinde tek başıma. Acı gitgide acıyor"

"Rüyamda hiçbir şeyi görürdüm. Hiç birşey ölüm gibi güzeldir."

"Hepimizin sırtında talihleri ve kendileri. Yalnız, yalnız. Bir karı ile yatarken bile yalnızlar."

Bu içli alınma o kadar kuvvetlidir ki, hikâye.

"Ellerim büyüyor, büyüyor, büyüyor" la sonuçlanıyor.

Sait Faik küçükken, çok hasta olduğu zamanlar, ellerinin dev gibi büyüdüğünü görürmüş.

★

Bizim edebiyatımızda böyle, bu çeşnide bir içlilik, sonra da gerçekçilik (şu son yıllar müstesna) görülmüş müdür?

Öyle bir gerçekçilik ki, ilk bakışta kendinizi buluveriyorsunuz konunun içinde, fakat biraz dikkat işi değiştiriyor.

Anlatış, aklın yahut mantığın sınırlarını aşıvermiştir.

Yadırgıyor muyuz bu durumu?

Zannetmem.

Nereye ulaştık dersiniz?

İçli, gerçek, akıl ve mantık sınırları dışında, zamanı aşabilen..

Hakçası, bu hiçbir zaman bir romantizm değildir, olamaz zannederim.

Belki realizm, ama Gorki'deki gibi, alıştığımız gibi değil.

Peki sürrealizm mi?

Çabalar gerçekten o yolda.

Ama gelin bu konuda hemen yargı vermekten kaçalım da, biraz daha bekliyelim. (*)

Beni bu son yargıya, İlhan Berk'te gördüğüm, bu çığırın babalarından birinden bir çevirme ulaştırdı.

Sait Faik'in cümlelerinin de bir özeliği vardır: Zekâ sınırlarını aşan cümleler, hiçbir zaman bir satırı, hadi bir buçuk satırı geçmezler. Devrik cümleleri kullanmamakla beraber, yine de konuşur gibi yazar. Dili de konuştuğumuz dildir. Nasıl diyeyim, hani pek öyle yeni kelimeleri de kullanmaz. Arada bir "konuşma"nın hemen yanında "muhavere" dediği de olur.

★

Sait Faik yıllarca önce edebiyatımızda yer etmişti.

Şu son yıllarda ise yerli edebiyatımızın üstüne çıkmış, çıkmasını bilmiş; yahut yerli edebiyatımızı alıp, onu sınır tanımazlığa ulaştırmıştır.

Sanatın sınır tanımaz mertebesi, erişilmesi gerçekten zor, her kişiye nasibolmıyan bir durumdur.

Sait Faik bu duruma erişmenin sırrını çözmüş mutlulardandır.

ERCÜMENT TUNCALP

(*) Bu yazı Sait Faik'in ölümünden önce yazılmıştır. Yeditepe.

Ölüm döşeğinde

SAİT FAİK'İN ARDINDAN

ÖNÜMDE gazeteler ve kitaplarından birkaçı: **Semaver, Şahmerdan, Mahalle Kahvesi, Havuzbaşı, Son Kuşlar..** Gazetelerde resimleri, onun üzerine yazılanlar, kitaplarında hikâyeleri.

Gazeteleri içim burkularak okuyorum: Büyük hikâyeci, eşsiz sanatkârın acı ve beklenmedik ölümü... Yaşasaydı bu klişe sözlere kimbilir ne kadar kızacak ya da gülecek. Keşke yaşasaydı da...

Burgaz adasının yalnızı, denizin, âvareliğin, iyiliğin dostu Sait Faik gözlerimde canlanıyor. Onu birkaç yıl önce bir defacık Beyoğlu'nda şairlerin, sanatçıların buluştuğu bir kahvede görmüştüm. Tanışmamıştım bile. Ama ne önemi var, çok sevdiğim hikâyeleri onu tanımama bol bol yetiyordu. Bir çift mavi gözün, dağınık kumral saçların yer aldığı hırçın, asık yüzünün sert çizgileri altında derin bir duygululuk, bir olgunluk, hoş görürlük okunuyordu.

Hikâyelerinde o kadar sıcak, o kadar yalandan uzak,, o kadar kendisi bir özsu dolaşıyor ki, ölümüne hâlâ, bir türlü bizi inandıramıyor.

Ama acı gerçek şu: Sait Faik ardında insan sevgisiyle aydınlanmış bir yol bırakarak aramızdan çekildi. Biz ondan dünyayı, insanlığı, iyiliği, güzelliği sevmesini öğrendik. Mercan Usta'ların, Barba Antimos'ların, esmer Rum kızlarının, dondurmacı çırağının, balıkçıların kısaca bütün halk çocuklarının namuslu, çalışkan dünyasını onda tanıyıp sevdik.

"Canım Mercan Ustam! Ellerinden hürmetle öperim. Biz de bir zenaat ehliyiz: Yazı yazıyoruz a. Ne Mercan Usta'ya, ne kilimleri dokuyan ellere, ne yazmaları boyayanlara, ne kalıpları dökenlere, ne çeşmi bülbülleri üfleyenlere saygı duyduk. Saygı duymadık da ne oldu? Dünyayı birbirine kattık işte... Sofralarımızı, kapılarımızı, gönlümüzü kapadık da ne ettik? Dünyayı birbirine kattık." (Son Kuşlar - Gün Ola Harman Ola'dan, 1952).

Şair olduğu kadar da o, bu dünyayı tanımış, hükmünü vermiş bir filozoftu.

"Bırakın beni harbler.. Kadınlar.. Çocuklar.. Deliler. Yürümek.

Şoseden ayrılan yoldan bir cennete doğru yürümiye bırakın." (Şahmerdan'dan-1940).

"İnsanların ve onların ruhlarına, hislerine ait hiçbir tekâmül olmıyacak mıydı? O halde beyhude yere niçin şiirler ve romanlar yazılıyordu? Edebî eserler insanı yeni ve mesut, başka, iyi ve güzel dünyaya götürmiye, kurmıya yardım etmiyorlarsa neye yarardı?"

"Garson ölürler ama, garson doğmazlar." (Şahmerdan'dan 1940).

"Onun duvarları iki bin sene evvel yapılmış mütevazi ama arkasında ve içinde, kaba biçimde bir felsefe, yahut da bir aşk efsanesi, belki de bir Yunan tanrısı, her zaman haksızlığa karşı koymuş bir kahraman saklar. Onun elini sürdüğü her duvar birdenbire iki bin sene evveline bir antika gibi gidiverir."

"Ne zaman tahta bir masa üzerinde yaz akşamı oturup da şarap içseniz Alkibiyades'in kılıç şakırdatarak Sokrates'e: "Peki Sokrates öyle olsun, senin dediğin gibi olsun. Ama benim anlıyamadığım işin şurası. Niçin insanoğlu bu kadar ölmiyecek gibi doğup büyüyor, senin gibi seksenini geçiyor da büsbütün akıl, mantık, fikir kesiliyor da, bütün sırları ayan edecekmiş hale geliyor da, tam umutlu zamanında göçüp gidiyor?" dediğini duyarsınız.

Sokrates'in ne cevap vereceğini düşünecek bir kıratta değilseniz susarsınız. Üzüm salkımları arasından yıldızlara, yıldızlardan şarap bardağına dönüverirsiniz." (Son Kuşlar - Barba Antimos'tan, 1952).

Yazarlarımız arasında insan sevgisinin en yapmacıksız, en ölçüsüz olanını onda buluyoruz:

"Her şeyi, herkesi, ilmi, felsefeyi bir orta oyununa çıkaran, yumuşak ve nefesleri yediklerinin değil güzelliklerinin tebahhuratını neşreden insanlar olacağını çocukluktan biliyorum." (Semaver'den, 1936).

"Gözlerin gözlerimden ziyade bana yakın, ellerin ellerim kadar sinirli, sarı tüylü ensen, sandallarının içine hapsolmuş müsterih çıplak ayakların.. rengin sarı, kırmızı, esmer, siyah, ne olursa olsun lisanını anlar, kokunu duyar gibiyim." (Semaver'den, 1936).

"Her şeyin fakir, elbiseleri gibi lime lime, nem almış sıvalar gibi parça parça döküldüğü zaman yalnız sen varsın insan. Yalnız sen varsın. Yalnızlığımın, ihtiyarlığımın, sevimliliğimin, egoizminin ortasında daha dün şehvetle sarıldığım, kokusunda haz ettiğim; yıldızları yandan çarklıyı, derin suları, heykelleri, gotik binaları, ağaçlık tenha yolları, pek sevdiğim yeşil yeşil, kırmızı kırmızı, turuncu turuncu yanan işaret fenerlerini geride bırakıp sana, yalnız sana âşıkım." (Son Kuşlar - Yandan Çarklı'dan, 1952).

Konuşur gibi samimî, yalandan, dağınık ama izlenimden izlenime geçen renkli, şiirli, yalın dilinden İstanbul'u; denizi, parkları, Yüksekkaldırım'ı, adaları, küçük insanlariyle bakıp da görmediğimiz yönleriyle bize gösterdi.

Tunç Yalman'ın dediği gibi, **"Sait Faik'in yaşaması lâzımdı, çünkü o yaşamazsa, her memlekette onun gibi bir insan var olmazsa, iyi ile kötüyü, güzelle çirkini, biz körler nasıl ayırdedecektik? İyileri onun sevgisi yüzünden, diğerlerinden ayırıp sevmesini öğrenmiştik; kötüler, o sağ oldukça, çirkin, karanlık, iğrenç kalmakta devam edeceklerdi. Sait Faik'in gözleri, kalbi, hisleri şu İstanbul'un içinde dolaştıkça, nice güzel insanların güzelliği, değeri bir şahit bulmuş olacak; takdir edilmek, hakkı verilmek bahtiyarlığına erecekti." (Vatan'dan, 12 mayıs 1954).**

Güzel türkçemizin Babıâli efendilerinin önü ilikli kitap dilinden kurtulmasında, hayata yaklaşmasında, sadeleşmesinde etkisi büyüktür.

Memleketimizde modern hikâyeciliğin öncülüğünü yapması kadar, Batıya eş bir Türk hikâyesinin varlığını duyurmak şerefi de onundur.

Biz yaşıyanlar nasıl Sait Faik'in zengin iç dünyasını, ılık iklimini tanımak gibi bir mutluluğa eriştiysek, onu kaybetmenin acısına katlanmak kadar ağır bir bahtsızlığa da uğradık. Onun eserlerine koyduğu ölümsüz, dünya değer yüreği, karanlığımızın ışığı, yalnızlığımızın umudu olarak yaşadıkça bize güç verecek.

Nur içinde yatsın.

AHMET KÖKSAL

★ ★ ★

★ ★ ★

Sahibi ve umumi neşriyatı fiilen idare eden: Hüsamettin Bozok - Murat Kerman mürettiphanesinde dizilmiş, Tan matbaasında basılmıştır - Klişeler Kenan klişe atelyesinde yapılmıştır.
- İdare yeri: İstanbul, Ankara caddesi No: 54, Kat: II - Muhabere adresi Posta Kutusu 77, İstanbul - İş Bankası İstanbul Şubesinde cari hesap numarası 16169
Yıllık abonesi 720, altı aylık 360 kuruştur - Basılmıyan yazılar iade edilmez - Orijinal yazı ve resimlerinin her hakkı mahfuzdur.